I

Дядько Тимоха... Як живий устає він у мене перед очима... Здоровенна кудлата голова з рудою бородою, з обличчям, умазаним у киптяву й сажу, з голубими очима, такими голубими й добрими, що кожна дівчина забажала б такі мати. А проте очі ті не всякий міг помітити, бо ховалися вони під стріхою з рясних довгих брів. Голову вткнуто йому на широчезних могутніх плечах, а ввесь Тимоха держався на двох стовпах, обутих у велетенські чоботища. На превелике лихо, один стовп був дуже кривий, і Тимоха більше волочив його, ніж ходив на йому. Дядько Тимоха був коваль, і дві його здоровенні жилаві руки з засуканими рукавами щодня, як пірцем, повертали й гупали важким півпудовим вершлягом по залізному ковадлу так дуже, що те гупання чути було далеко селом, хоча кузня Тимошина й стояла аж на краю, на вигоні. Коваль він був знаючий, дотепний, тому ж то, тільки почують на селі це важке гупання, так зараз і чвалають до ковальні дядьки, несучи поламані сокири, необшиновані колеса, ведучи непідкованих коней. З Тимохою ніхто ніколи не торгувався, бо всі звикли до того, що коли він скаже яку ціну, то вже не скине й копійки. Коли ж хто-небудь, не знаючи його звичаю, давав йому менше, ніж він заправив, Тимоха, нічого не відмовляючи, одвертався до свого ковадла і починав гупати вершлягом. Чоловік, силкуючися перегукнути цей гугот, кричав:

— Ну, що ж? Бережись!

На ці слова Тимоха своїм могутнім басом відмовляв, покриваючи голосом гупання:

— Піди, розкажи своєму дідові!

Як же чоловік, ще трохи підождавши, накидав йому копійку або дві, Тимоха гукав:

— Поцілуйся з своїми двома копійками!

Кінець був звичайно такий, що чоловік платив Тимосі стільки, скільки той хотів, бо другого коваля у селі не було.

Але траплялися й такі випадки.

Приносить який дядько сокиру або долото насталити, або ще що. Тимоха починає обглядати те, що йому принесено, з усіх боків.

— Гм... Твоя сокира таки зазнала лиха...

— Та було всього по хазяйству... Тільки вже настали, будь ласкав!

— Нову б тобі, мабуть, краще...

— Та воно так, дак же ж на нову грошей треба. Полагодь уже цю як-небудь. Я тобі дві злоті дам, — поспішається дядько, бажаючи зробити Тимоху прихильнішим до своєї сокири.

— Два злоті! Ах ти ковтьоба дурна! — зненацька визвірюється Тимоха.

— Та хіба я що? Чого ти лаєшся?.. Коли вона більш не стоїть... — виправлявся збентежений дядько, думаючи, що Тимосі здалась малою ціна.

— Два злоті! — не вгавав Тимоха. — Два злоті! Який же ти після цього хазяїн, коли ти мені за таке два злоті даєш! Який же ти хазяїн, питаюся я в тебе?

Дядько зовсім уже не знав, що йому й казати, а то найбільше через те, що розпалений Тимоха пхав йому під носа безщасну сокиру.

— Два злоті! Та ти знасш, що всій сокирі ціна коповик, а ти за ту роботу, що семигривеника коштує, два злоті даєш! У, ковтьоба! Заходь надвечір та принось семигривеника!

І Тимоха кидав сокиру в куток, а сам знову починав гупати вершлягом.

II

Але ж не подумайте, що дядько Тимоха був сердитий і похмурий — зовсім ні, і я це знав більше, ніж хто інший. Я був тоді ще малим хлопцем і дуже часто бігав до його: він нам родич доводивсь якийсь, та й ковальня його була недалеко від нас; а найбільше те мене тягло до його, що ми з дядьком Тимохою були собі приятелі.

Було, вбіжиш туди, в кузню — темно, тільки біля горна, залитого вогнем, стоїть дядько Тимоха, чорний і блискучий од хвиль червоного полум'я і щось поверта кліщами у горні та гука на піддувача:

— Гей, дми, Хведоре, дми! Дми, дужче, веселіше! Е! Біси його дядькові, горить! Дми!

— Дму! — відгукувався той з-за міха, з темряви.

Мені чути, як міх сопе з усієї сили. Після блискучого полум'я в горні міха не видко в кутку, і тільки чути це сопіння; і тоді здається, наче якесь страшило дише там, у темряві, своїми величезними грудьми, дише і, може, готується ось-ось кинутись і поглинути всіх. Але дядько Тимоха швидко розбива ці примари:

— Ану, вшквар, Хведоре, такої, що ну!

І лід тріщить, і комар пищить,

А то ж кум до куми порося тащить!

— Кумцю-голубцю, звари мені порося,

Звари мені порося, щоб і юшка була!

І юшечка, і петрушечка!

Кумо моя, кумо моя, моя душечко!

— Ігу! Моя душечко! — вигукує Тимоха і часом навіть, розпалений веселою піснею, починає пританцьовувати кривою ногою, держачи в руках кліщі, а в їх жевріє розпечене залізо.

У цю хвилину я витикався на двері. Тимоха запримічав, що хтось застить, дивився і гукав:

— А, це ти, Василю! не засти ж, іди в кузню! Дивись, як ми будемо смалити!

І через хвилину два тяжких вершляги гупали по ковадлу, аж земля навкруги трусилася, а дядько Тимоха пригукував:

— І-гу! Гей-гуп! Гей-гуп! Іще раз! Іще два! Знайте, люди, коваля! Іще гуп, іще два! Гей, бий-бий!

І вершляги гупали, а безліч блискучих іскор сипалося по ковальні вогняним дощем, пронизуючи темряву і примушуючи мене затуляти рукавом обличчя.

З дядьком Тимохою ми були, як я вже казав, великі приятелі, і він щоразу, як я до його приходив, давав мені всякі шматочки заліза: кругленькі, що позоставались од пробитих дірок і що звалися проміж

нас, хлопців, грішми, довгенькі й усякі інші. Не раз бувало так, що скінчивши роботу й не бажаючи йти додому (дядько Тимоха хоч п'ятий десяток год жив, а подружжя собі не знайшов, — то ж йому невелика й хіть була йти в свою хату), — так, кажу, не бажаючи йти додому, він сідав у кутку, вкупі зо мною, на мішки з вугіллям, і ми починали розмовляти. Я, звісно, більше слухав, а дядько Тимоха казав. Тут і казки були — не про лисичку й півника, ні, — а про всяку "страховину" (так я нею впивався, слухаючи!), і ковальські легенди про коваля, що чорта, "неприятеля" (казав Тимоха), за язик тяг, або про те, як коваль дуже хитро випитав, у чорта ж таки, способа кувати, або ще про віщо; і приспівки всякі чудні і чимало дечого. І я любив дядька Тимоху, а дядько Тимоха мене любив. Через те ж, що ми так собі любились, одного дня трапився такий випадок.

Увійшовши, як то звичайно робив, до кузні і сівши в кутку, я незабаром помітив, що дядько Тимоха чогось наче сердиться на мене... Я почав був говорити до його, але він нічого не відмовив і тільки скоса, якось чудно, глянув на мене. Я здивувався й засмутився. Посидівши ще трохи в кузні і бачачи, що краще не робиться, я, зовсім зажурений, устав і пішов до дверей.

— Василю, куди ти? — гукнув дядько Тимоха, копирсаючи кліщами у горні.

— Додому, куди ж! — одмовив я, сердитий на його.

— Чого?

— Чого! Того, що хочу! — хотів був сказати я ще сердитіше, але почув, що сльози клубком підкотилися мені до горла.

— А! Так ти додому? Так я ж тебе не пущу! — гукнув дядько Тимоха, і тої ж миті дві здоровенні засукані руки обхопили мене:

— Пустіть мене, дядьку, пустіть! — кричав я пручаючись і чуючи, що в мене очі вже повні сліз. — Пустіть, ви сердиті!..

— А! Сердитий?.. Гаразд!.. А це що?

І я опинився знов долі, а мені до ніг брязнуло щось із Тимошиних рук.

Я підняв його і прикипів до місця з радощів... Такого щастя я ніколи не сподівався. Я тільки марив про його, часто марив, і одного разу навіть признавсь дядькові Тимосі, але ніколи не думав, щоб він мені скував справжню залізну невеличку шабельку.

— О, дядечку! — тільки й міг скрикнути я, хапаючи шабельку в руки.

Мої мрії справдилися: тепер я можу піти проміж хлопців певний, що ні в кого нема такої штуки, що я зовсім козак із шаблею.

— О, дядечку! Які ж бо ви добрі!..

— Добрий тепер, а то сердився, пуцьверинку!

Але я вже не слухав його: вхопивши шабельку, я повертав її на всі боки і розглядав свій дорогий скарб. Нарешті, не мігши вдержатись, я крикнув дядькові Тимосі: "Я зараз!" — і чимдуж чкурнув до хлопців похвастати подарунком.

Згадуючи тепер дядькове Тимошине обличчя, яким воно було в ту хвилину, і його добрі голубі очі, я не зважуюся сказати, хто з нас був тоді щасливіший — я чи він.

III

Казав уже я, що дядько Тимоха пробував собі молодиком. Всі так ізвикли бачити його без подружжя, що надзвичайно здивувались, дочувшися, що він має одружитися. Уперше я це почув у своїй сім'ї — батько казав про це матері й додав:

— От, на старість розуму рішився!

— Зовсім скрутила чоловіка, — промовила мати. — Пропаде він з нею ні за що!

Ці слова як ножем різонули мене. Дядько Тимоха пропаде ні за що! Мені так зробилось у цю хвилину жалко його й страшно, що я, вхопивши шапку, побіг до його. Він кував, як і завсігди, тільки був тепер сам, без молотобійця. Я вбіг у ковальню і, нічого не розбираючи, не оберігаючись розпеченого заліза, кинувся до його.

— Що це ти, Василю! Бережись, попечешся! — придержав мене дядько Тимоха. — Чого це ти?

Але я не міг нічого відмовити і почав тільки хлипати.

— Оттакої! — здивувався Тимоха. — Чого це ти рюмсаєш? Що це тобі?

— Мені вас, дядьку, шкода... — ледве міг я вимовити.

— Мене? Отака ловись! А що ж я? Вмираю, чи що?

— Але ж ви хочете одружитись, і мама... кажуть, що ви... ви пропадете... — і сльози знову полились у мене з очей. — До кого ж... я... ходитиму тоді?

— Так он що... — промовив дядько Тимоха, трохи помовчавши. — Ну, цього не бійся, — я ще не загину, і ходитимеш ти до мене, як і ходив.

Мабуть, дядько Тимоха вмів мене розважити, і через який час я покинув плакати.

Дядько Тимоха одружився.

Я ходив до його в ковальню, як і раніше, і часто бачив його жінку. Була собі вона невеличка моторна молодиця, чепурненька, щебетлива. Сирота без хати, без шматка хліба, вона пішла за дядька Тимоху, щоб не жити голодною й холодною, тиняючись по наймах. Так казано в нас у сім'ї і лаяно її, казано, що вона одурила дядька Тимоху, що не любить його і що нечесно дівувала. Я слухав це все і, хоч не все розумів, але ж став не любити Пріську (так її звали) і завсігди тікав з ковальні, коли часом вона була там, як я приходив. Але дядько Тимоха любив її, здається, без краю — принаймні він з неї очей не зводив, як вона заходила до його і стояла у чорній похмурій кузні, серед кіптяви, диму і залізних уламків весела, чепурна, молода. А він, чорний, умазаний, кривий і старий, таким бідолашним здавався поруч із нею, що мені невимовно жаль було його в такі хвилини.

IV

Минав рік. Дедалі, то все більше та більше я став помічати, що дядько Тимоха смутний. Знаєте, дитяче серце чуле на це, а найбільше ще до того чоловіка, кого любить. Так і як...

Згадую, що це було восени. Я чогось давно вже не був у дядька Тимохи, і мені схотілося побігти до його.

Ще не доходячи до ковальні, я почув, що хтось у їй кричить. Я здивувався і ще скоріше побіг. Добігаю — дядьків Тимошин голос. Тільки я на двері збіг та так і скам'янів на місці. Я ніколи не бачив таким

страшним дядька Тимоху. Лице бліде, аж синє, — дарма, що на йому сажа й кіптява налягли, очі страшні, блискучі, у руках вершляг. Він маха їм, іноді б'є по ковадлу, сам кричить:

— А! Так! Одурити старого дурня!.. Молодший, кращий!.. Так йому, старому йолопові, й треба, — не квапся до молодих!.. Так!.. Але ж і падлюка!..

І він ударив вершлягом по ковадлу.

— Одурила! Наче я не любив її... Та я її вб'ю, вб'ю прокляту!..

І він знову махав вершлягом, знову гупав по ковадлу.

Він був п'яний.

— Та годі бо вам, дядьку, — вмовляв молотобоєць, — ще може й на добре повернеться.

— На добре? — ревів Тимоха. — На добре, кажеш? Ні вже, тепер он на яке добре повернеться, як я їй оцим молотом голову розвалю, вб'ю її, роздавлю, як жабу!

Він кричав так люто, а його обличчя було таке страшне, що я, зостраху, кинувся геть із кузні...

Увесь день до вечора я пролежав у бур'яні на нашому городі. Ні їсти, ні пити я не міг нічого. Дома думали, що я хворий.

Уранці я не втерпів і знову побіг до ковальні, щоб хоч подивитися, що там робиться. Але ковальня була замкнена. Другого, третього дня — теж. Дядько Тимоха не робив у кузні, а в нас у сім'ї казано було, що він п'є. Я мучився і щодня по кілька разів бігав до ковальні дивитися, чи

нема його там, і робив це крадькома, щоб ніхто не знав. Але ковальня все не відмикалася.

Так проминув тиждень.

Одного ранку, нарешті, я діждався свого: я побачив дядька Тимоху біля кузні. Стиха я підійшов і глянув на його. Глянув і злякався: обличчя бліде, очі позападали, якась мука світиться в їх. Увесь якийсь мов пригнічений він, а зістарівся так, що й не пізнаєш. Одягнений у кожусі, за плечима торбина. Стоїть, замикає кузню. Побачив мене — зрадів.

— А, Василю, і ти тут! Давно я тебе не бачив.

Замкнув, немов іти хоче.

— Дядечку, куди це ви?

— Треба йти.

— Куди йти?

— Далеко.

— Як-то далеко? Чого далеко?

— Того, що в своїй хаті місця нема...

Я й сам не зчувся, як він нахилився до мене, як обняв мене і почав цілувати. Чую, сльози на моє лице капають, капають...

— Дядечку, голубчику, що це ви?

— Це я так, нічого, Василю... На старість, бач, плакати задумав... Прощавай, мій любий, прощавай!.. Адже ти один, мабуть, на всьому світі любив мене... Прощавай!..

І я вже плачу, ридаю, вхопившися за його руками.

— Ой, не ходіть, дядечку, не пущу!.. Не ходіть, або мене з собою візьміть!

Але не помоглося — пішов...

Кажуть, дитячі сльози — дурні сльози. Не завсігди, мабуть...

Уже потім, як підріс я, розказувано мені, як воно сталося. Тимошина жінка пішла за його тільки через те, що нікуди було подітися, — то вона недовго прожила з старим і знайшла собі сусіднього парубка. Поки Тимоха не знав цього, то було добре, хоч і все село про це відало. Але одного разу він, вернувшися з ковальні порано, спіткав у себе в хаті того парубка і зрозумів усе. Він і слова не сказав жінці, а запив страшенно і все сварився й нахвалявся, що вб'є її. Але до неї не йшов. Вона ж сподівалася, що це перейде, і не чіпала його. Через тиждень одначе він кинув пити, витверезився й пішов додому.

Жінка була в хаті. Мовчки зібрався він, одягся, узяв дещо і, вже виходячи з хати, промовив.

— Зоставайся сама — хата єсть, худоба якась єсть — живи! Може, щасливіша будеш... Тільки не одури й його, як мене одурила. Хай тобі бог простить.

І більше нічого...

Жінка зосталася — повія була на все село.

Через тиждень після того, як дядько Тимоха пішов з села, ми перечули, що він у наймах, за коваля, в якогось пана; а місяців через півтора прийшла у волость звістка, що в полі, біля шляху, знайдено замерзлого чоловіка, а був то дядько Тимоха... Казано, що він страшенно пив і п'яний замерз у полі.

Я плакав гірко, як почув про це. Та й тепер сльози набігають на очі, як згадаю я безщасного дядька Тимоху, згадаю, як він любив мене і як його заносило снігом у полі одинокого, замерзлого... Сльози знову набігають, як і тоді.